

Dagen då Stockholm fick sitt namn på pergament

Berättelse

En sommardag vid vattnet

Föreställ dig en sommardag år 1252, vid den punkt där den stora sjön Mälaren rinner ut mot Östersjön. Här, på och kring några bergiga öar, hade det vuxit fram ett litet befäst samhälle med murar och torn. Platsen var ingen tillfällighet. Den som kontrollerade det smala sundet kunde både stänga vägen för fiender som ville in mot Mälardalen och kräva tull av de köpmän som ville passera. Det gjorde stället till både en sköld och en marknadsplats. Folk kallade platsen Stockholm.

Den dagen handlade inte om krig eller stora tal. Den handlade om något mycket mer odramatiskt: ett brev som skulle skrivas. Men just det brevet skulle överleva i mer än 770 år och bli berömt – inte för vad det innehöll, utan för ett enda ord längst ner på sidan.

Mannen med makten, pojken med kronan

I samhället fanns denna dag två personer som tillsammans styrde riket: Birger Jarl och hans son, kung Valdemar. Förhållandet mellan dem säger mycket om hur makt fungerade på medeltiden. Valdemar hade visserligen blivit vald till kung två år tidigare, år 1250, men han var då bara ett barn. Det innebar att den verkliga makten låg hos fadern. Birger Jarl bar aldrig själv kronan, och ändå ledde han i praktiken Sverige i nästan tjugo år. Han hade förstått något som inte alla makthavare begriper: att kontrollera makten kan vara viktigare än att bära dess symboler.

Den här dagen syns båda sidor av saken på en gång. Det var i kungens namn brevet skulle utfärdas, men det var med största sannolikhet fadern som låg bakom beslutet.

Ett vanligt brev för sin tid

Mottagare var nunnorna i Fogdö kloster, även kallat Vårfruberga, i Södermanland. Innehållet var typiskt för medeltiden. Kungen och Birger förklarade att de tog klostret med alla dess ägodelar under sitt beskydd, och att nunnornas gårdar befriades från vanliga avgifter och kungliga skatter. Ett sådant skyddsbrev var en sorts avtal. Klostret fick trygghet och slapp pålagor, och makthavarna fick i gengäld kyrkans tacksamhet och stöd – något som var värt mycket i en tid då kyrkan hade stor makt över människors liv.

Brevet skrevs för hand av en skrivare. Han skrev på latin, eftersom det var skriftspråket i hela det kristna Europa, och han skrev på pergament, alltså på noggrant berett djurskinn. Det var ett tålamodsarbete. Varje rad fördes ner med omsorg, för ett sådant dokument förväntades gälla under lång tid.

Tre rader som blev en startpunkt

När texten var klar gjorde skrivaren det som var brukligt: han noterade var och när brevet hade utfärdats. Mitt på den sista raden skrev han orden "datum Stockholm", som ungefär betyder "givet i Stockholm". För honom var det en helt rutinmässig uppgift. Men i efterhand är det just den lilla

noteringen som gör brevet unikt. Det är nämligen första gången i historien som namnet Stockholm finns nedskrivet.

Det ligger något tankvärt i det. En av världshistoriens mer kända städer dyker upp för första gången inte i en hjältesaga eller ett slag, utan i en byråkratisk fotnot i ett skattebrev till några nunnor. Den som höll i pennan anade säkert inte att han skapade en startpunkt som skulle citeras i läroböcker långt in i framtiden.

Vad vi vet – och inte vet

Brevet har överlevt alla dessa sekler och förvaras i dag i Riksarkivet i Stockholm. Eftersom det är det äldsta säkra belägget för stadens namn, brukar man säga att Stockholm "föddes" år 1252. Här gäller det dock att vara försiktig. Att namnet skrevs ner det året betyder inte att staden uppstod just då. Tvärtom hade samhället med all sannolikhet funnits en tid redan innan; man hade ju ett namn på platsen. Vi känner alltså inte stadens verkliga "födelsedag", utan bara det äldsta papper där den nämns.

Birger Jarl förknippas ofta med grundandet av Stockholm, men mycket av den berättelsen vilar på senare källor, framför allt Erikskrönikan, som skrevs långt efter hans död. Var han stadens egentlige grundare, eller har eftervärlden gett honom hela äran? Sanningen ligger förmodligen någonstans däremellan. Vad vi däremot vet säkert är detta: en sommardag 1252 satte en skrivare ord på pergament, och därmed gav han oss det första daterade beviset på att Stockholm fanns. Tre korta rader, skrivna utan minsta tanke på eftervärlden, blev en av de mest citerade meningarna i svensk historia.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
befäst	skyddad med murar, torn och vallar
ett sund	ett smalt vatten mellan två landområden
tull	avgift man betalar för att frakta varor förbi en plats
en sköld	här: ett skydd mot fiender
odramatisk	lugn och vanlig, utan stora händelser
den verkliga makten	den som egentligen bestämmer
en symbol	ett tecken som står för något, t.ex. en krona för makt
att utfärda	att officiellt ge ut, t.ex. ett brev eller en lag
ett beskydd	hjälp och skydd mot fara
en pålaga	en avgift eller skatt man tvingas betala
i gengäld	tillbaka, som tack eller betalning
pergament	noggrant berett djurskinn att skriva på
brukligt	det man brukar göra; vanligt och väntat

ORD	FÖRKLARING
ett belägg	ett bevis för att något stämmer
eftervärlden	de människor som lever efter en händelse

Läsförståelsefrågor

- Varför var platsen där Stockholm låg strategiskt viktig?
 - Den låg långt från allt och var lätt att gömma.
 - Den som kontrollerade sundet kunde stänga vägen och kräva tull.
 - Marken var perfekt för jordbruk.
- Vad menas med att Birger "förstått något som inte alla makthavare begriper"?
 - Att han ville bli kung så fort som möjligt.
 - Att verklig makt kan vara viktigare än titlar och symboler.
 - Att han helst undvek allt ansvar.
- Vad gick skyddsbrevet till Fogdö kloster ut på?
 - Att klostret togs i beskydd och slapp vissa avgifter och skatter.
 - Att nunnorna skulle betala mer skatt än tidigare.
 - Att klostret skulle rivas och flyttas.
- Varför skrevs brevet på latin?
 - Det var nunnornas modersmål.
 - Det var skriftspråket i hela det kristna Europa.
 - Birger förstod inte svenska.
- Vad säger texten om Stockholms "födelse" år 1252?
 - Att staden helt säkert byggdes just det året.
 - Att året bara är det äldsta belägget för namnet, inte stadens verkliga början.
 - Att staden inte fanns alls förrän brevet skrevs.
- Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 - Valdemar blev vald till kung år 1250.
 - Skrivaren förstod att han skrev stadens namn för första gången.
 - Brevet förvaras i dag i Riksarkivet.
- Förklara med egna ord varför brevet är berömt, trots att innehållet var helt vanligt för sin tid.
- Texten kallar noteringen "datum Stockholm" för en "byråkratisk fotnot". Vad vill texten säga med det uttrycket?
- Varför uppmanar texten oss att vara försiktiga med att säga att Stockholm "föddes" år 1252?
- Varför kunde det löna sig för Birger och kungen att ge ett kloster ett skyddsbrev? (inferens)
- Texten antyder att Birger värderade verklig makt högre än kungatiteln. Vilka ord eller meningar ger stöd för den tolkningen? (inferens)

Facit

1. Den som kontrollerade sundet kunde stänga vägen och kräva tull.
1. Att verklig makt kan vara viktigare än titlar och symboler.
1. Att klostret togs i beskydd och slapp vissa avgifter och skatter.
1. Det var skriftspråket i hela det kristna Europa.
1. Att året bara är det äldsta belägget för namnet, inte stadens verkliga början.
1. **ja b) nej** (texten säger att han inte anade vad han gjorde) c) **ja**
- Exempel på svar: Innehållet var ett vanligt skattebrev, men längst ner står namnet Stockholm. Det är den äldsta kända texten där namnet förekommer, och det gör brevet historiskt.
- Exempel på svar: Att ordet "Stockholm" bara var en liten, oviktig detalj i ett administrativt dokument – ingen tyckte att det var något märkvärdigt då, men just den lilla detaljen blev viktig i efterhand.
- Exempel på svar: Staden fanns troligen redan innan brevet skrevs, eftersom den redan hade ett namn. Vi vet bara när namnet först skrevs ner, inte när staden verkligen började.
- Exempel på svar: De fick kyrkans tacksamhet och stöd i gengäld, vilket var värdefullt eftersom kyrkan hade stor makt över människor. (Godkänn motiverade svar med stöd i texten.)
- Exempel på svar: Meningarna "Birger Jarl bar aldrig själv kronan, och ändå ledde han i praktiken Sverige" och "att kontrollera makten kan vara viktigare än att bära dess symboler" stödjer tolkningen.

Bedöm öppna svar efter innehåll, inte efter exakt formulering. Att skriva av en mening rakt ur texten räcker inte – eleven ska visa förståelse.

FÖR LÄRAREN

Reflekterande nivå (grundläggande/B1+). Texten är skriven i preteritum. Tema: hur ett vardagligt dokument blir historiskt, makt utan titel, och källkritik kring Stockholms grundande. Scenen vilar på det väl belagda skyddsbrevet för Fogdö kloster (Vårfruberga) från juli 1252 – det äldsta skriftliga belägget för namnet Stockholm, bevarat i Riksarkivet. Texten skiljer medvetet mellan det belagda (brevet) och det osäkra/legendariska (att Birger "grundade" staden, vilket främst bygger på Erikskrönikan). Frågorna 7–11 tränar inferens och källkritik. Komplementerar biografin genom att zooma in på ett enda ögonblick i stället för hela livsverket.

Diskussionsfrågor

- Stockholm dyker upp för första gången i en torr skatteskrivelse, inte i en hjältesaga. Säger det något om hur historia faktiskt skapas?

- Vi bygger mycket av vår historia på de dokument som råkade bevaras. Vilka händelser och människor riskerar att glömmas bort när bara vissa papper finns kvar?
- Birger styrde i sin omyndige sons namn. Vilka risker och fördelar finns med att en person utövar makt åt någon annan?
- Många städer och länder firar en bestämd "födelsedag" trots att verkligheten är otydligare. Varför tror du att vi gärna vill ha sådana exakta startpunkter?
- **Skriv (4 meningar):** Beskriv ett dokument, föremål eller foto som du tycker borde sparas för att framtiden ska förstå vår tid. Förklara vad det är och varför just det är värt att bevara.

Källor och faktagranskning

- Birger Jarl – Wikipedia (svenska/engelska): https://en.wikipedia.org/wiki/Birger_Jarl
- SO-rummet: Birger jarl – <https://www.so-rummet.se/kategorier/birger-jarl>
- Populär Historia: Birger jarl – jarlen som byggde riket – <https://populärhistoria.se/sveriges-historia/kungar-drottningar/birger-jarl-jarlen-som-byggde-rikt>
- Erikskrönikan (medeltida källa till grundandet av Stockholm)

Faktagranskad i juni 2026. Birger Magnusson (Birger Jarl) föddes omkring 1210, troligen i Bjälbo i Östergötland, och dog den 21 oktober 1266 i Järlösa i Västergötland. Han var jarl och Sveriges verkliga makthavare cirka 1248–1266, men blev aldrig kung. Hans son Valdemar blev kung 1250 och Birger styrde som förmyndare/regent. Han knyts traditionellt till grundandet av Stockholm (omkring 1250; första skriftliga omnämmandet 1252) och till de så kallade fridslagarna (hemfrid, kvinnofrid, kyrkofrid, tingsfrid). Han ledde också ett korståg som befäste svenskt inflytande i Finland. Osäkerheter: exakt födelseår och födelseort är inte säkert belagda; uppgiften att han "grundade" Stockholm bygger till stor del på Erikskrönikan och är delvis legend. Han är begravd i Varnhems klosterkyrka i Västergötland.

Berättelser om svenskar · läromedel för svenska som andraspråk. Skapat inom Läromedelsprojektet. Senast uppdaterad 2026-06-12.